

Agnieszka GUT

<https://orcid.org/0000-0003-0393-2543>

Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego

Dlaczego Gryf stał się herbem Księstwa Pomorskiego? Książęta zachodniopomorscy pomiędzy orłem a lwem

Zarys treści: Artykuł poświęcony jest analizie przyczyn politycznych, które mogły doprowadzić do wyboru gryfa jako zwierzęcia herbowego zachodniopomorskiej dynastii książęcej. Autorka rozwija ustalenia Ralfa-Gunnara Werlicha, który uważał, że Gryf został przyjęty w latach 90. XII w. jako symbol niezależności dynastii zachodniopomorskiej od cesarzy rzymskich i królów duńskich. Zgadza się z tezą, że Gryf rzeczywiście został przyjęty jako symbol niezależności od władców pieczętujących się orłem i lwem, uważa jednak, że stało się to dopiero w latach 30. XIII w. Autorka ukazuje sytuację polityczną w tym okresie i uznaje, że książęta zachodniopomorscy poprzez wybór Gryfa jako swego herbu chcieli pokazać swą niezależność od margrabiów brandenburskich, których herbem w początkach XIII w. stał się orzeł, i od królów duńskich, których herbem w tym samym mniej więcej czasie stał się lew.

Abstract: The article analyses the political reasons that may have led to the choice of the griffin as the heraldic animal of the West Pomeranian dukes' dynasty. The author elaborates on the findings of Ralf-Gunnar Werlich, who asserted that the griffin was adopted in the 1190s as a symbol of the West Pomeranian dynasty's independence from Roman emperors and Danish kings. While the author agrees that the griffin served as a symbol of sovereignty, distinguishing the dynasty from those rulers who used the eagle and lion in their seals, she contends that this adoption did not occur until the 1230s. In the article, she describes the political situation at that time and concludes that by choosing the griffin as their coat of arms, the West Pomeranian dukes wanted to show their independence from the Margraves of Brandenburg, whose coat of arms in the early thirteenth century was the eagle, and from the Danish kings, whose coat of arms at around the same time was the lion.

Słowa kluczowe: Pomorze, gryf, heraldyka książęca, heraldyka zachodniopomorska, herb

Keywords: Pomerania, griffin, princely heraldry, West Pomerania heraldry, coat of arms

Geneza Gryfa jako herbu książąt zachodniopomorskich przez lata nieszczególnie interesowała zarówno badaczy niemieckich, jak i polskich. Wystarczy powiedzieć, że do końca XX stulecia na temat samego książęcego herbu, jak i powodów jego wprowadzenia przez władców Pomorza wypowiadali się tylko Antoni Małecki i Theodor Pyl (jeszcze w XIX w.), a później Hans Heinrich Reclam, Tadeusz Bolduan, Tadeusz Białecki oraz Ludwig Biewer¹. Wszyscy oni skupiali się przede wszystkim na omówieniu

¹ A. Małecki, *Studia heraldyczne*, t. 1, Lwów–Warszawa 1890, s. 242–251; T. Pyl, *Die Entwicklung des Pommerschen Wappens, im Zusammenhang mit den Pommerschen Landestheilungen nach den urkundlichen Quellen des Greifswalder Rathes und Universitärer Archivs*, Pommersche Geschichtsdenkmäler, t. 7, Greifswald 1894; T. Bolduan, *Rodowód gryfa*, „Literary”, 8, 1969, nr 5, s. 31–33; tenże, *Gryf. Godło Pomorza*, Gdańsk 1971; H.H. Reclam, *Der Pommersche Greif*, „Pommern. Kunst,

początków pojawienia się gryfa w sfragistyce i heraldyce książąt zachodniopomorskich. Powody, które przyczyniły się do wyboru Gryfa jako herbu książęcego, były dla nich kwestią marginalną.

Wypowiadane w historiografii hipotezy dotyczące pojawienia się gryfa w heraldyce książąt zachodniopomorskich podsumował ostatnio Hadrian Kryśkiewicz. Wśród niewielu wypowiedzi od XIX do XXI w. autorowi udało się wyodrębnić aż cztery koncepcje dróg przybycia gryfa na obszary Księstwa Pomorskiego: 1) arabską (wczesnośredniowieczną); 2) krucjatową, promowaną niemal przez wszystkich wczesnych badaczy (prócz A. Małeckiego i L. Biewera, który po prostu tym zagadnieniem w ogóle się nie interesował); 3) meklemburską (niemiecką); 4) polityczną, wprowadzoną i reprezentowaną dotychczas tylko przez Ralfa-Gunnara Werlicha², z którą autorka niniejszego opracowania identyfikuje się, choć w nieco zmienionej wersji (o czym niżej).

Wymienione przez H. Kryśkiewicza koncepcje wymagają krytycznego komentarza. Przede wszystkim – w mojej opinii – badacz ów pomieszał dwie kwestie. Pierwsza z nich to zagadnienie samej wędrówki na ziemi nadbałtyckie idei istnienia gryfów oraz ich wizerunku, graficznego wyobrażenia, wykształconego w odległej przeszłości na obszarach Mezopotamii, rozprzestrzeniającego się poprzez Egipt i Persję, Kretę, Grecję i Rzym do kręgu kultury chrześcijańskiej. Drogi dotarcia gryfa jako intelektualnego konceptu mogły być rozliczne i dokonywały się na Pomorzu zapewne tak, jak chcą tego badacze, zarówno poprzez handlowe kontakty ze strefą krajów arabskich, jak i osobiste kontakty rycerstwa pomorskiego ze sferą świata Orientu podczas wypraw krzyżowych. Do tego dodać można jeszcze wykształcenie przybywającego na obszary nadbałtyckie duchowieństwa chrześcijańskiego, które nie ograniczało się wyłącznie do trivium i quadrivium, ale zahaczało zapewne także o teologię i filozofię. Nieobcy im byli Pliniusz Starszy czy Izydor z Sewilli, którzy wiedzę o fantastycznych stworach przynieśli na grunt średniowiecznej Europy³. A że wizerunki gryfów – podobnie jak innych fantastycznych stworów (np. smoków) – były na Pomorzu znane zanim na swoje tarcze zaczęli je wprowadzać pomorscy książęta, pokazuje dokładnie w swoim artykule sam H. Kryśkiewicz⁴ (il. 1).

Zupełnie inną kwestię stanowią natomiast powody wprowadzenia gryfa najpierw na pieczęcie książęce, a następnie zaakceptowania go jako godła herbu zachodniopomorskiej dynastii książęcej. I tu pojawia się tytułowe pytanie: dlaczego Gryf stał się herbem książąt pomorskich? Jako jedyny próbował na nie odpowiedzieć jeszcze w XIX w. polski badacz Antoni Małecki, który ponad 130 lat temu napisał: „Wczesne ustalenie się tego herbu poczytuję za skutek ścisłych tak politycznych jak i rodzinnych związków tej zachodnio-pomorskiej dynastii z zachodnimi germańskimi państwami [...]. Pierwszy z książąt, który swą pieczęć **dorywczo** [podkr. w oryg. – A.G.] figurą gryfa nazначzył, był książę tylko udziałkowy [sic!], dymiński, mąż duńskiej królowej Kazimierz II. Skandynawskim też pewnie wpływom to przypisać należy, że to właśnie a nie inne godło wzięło tam nad innymi ostatecznie przewagę”⁵. Przypuszczenia A. Małeckiego nazwać by można koncepcją genealogiczną. Już jednak w tym miejscu pojawiały się nawiązania do sytuacji politycznej, albowiem małżeństwo Kazimierza z Ingardą, która pochodziła z duńskiego rodu Hvide spokrewnionego z królewską rodziną, nie zaistniało w politycznej próżni, ale było prawdopodobnie związane z ponownym narzuceniem zwierzchności duńskiej nad Księstwem Pomorskim⁶.

Wymienioną przez H. Kryśkiewicza koncepcję meklemburską rozważać można natomiast chyba jedynie w kontekście rozprzestrzeniania się gryfa w heraldyce nadbałtyckiej krajów świeżo schryścianizowanych.

Geschichte, Volkstum”, 18, 1980, z. 1, s. 4–10; T. Białycki, *Herby miast Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1991, s. 9–11; L. Biewer, *Die Geschichte des pommerschen Greifenwappens. Ein Beitrag zur Staatssymbolik in den neuen Bundesländern*, „Baltische Studien”, Neue Folge, 79, 1993, s. 44–57.

² H. Kryśkiewicz, *Recepcja symbolu gryfa na Pomorzu Zachodnim*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 29 (58), 2014, z. 4, s. 48–58.

³ E. Hollerbach, G. Jaszai, *Greif*, w: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, red. E. Kirschbaum, Rom–Freiburg–Basel 1970, s. 202–204; C. Tuczay, *Drache und Greif – Symbole der Ambivalenz*, „Mediaevistik. Internationale Zeitschrift für Interdisziplinäre Mittelalterforschung”, 19, 2006, s. 190–197; S. Kobielski, *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Warszawa 2002, s. 108–113.

⁴ H. Kryśkiewicz, *Recepcja*, s. 38–39.

⁵ A. Małecki, *Studia*, s. 251.

⁶ E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, t. 1, Szczecin 1995, s. 149–151.

Il. 1. Polichromia z końca XII w. w zakrystii kościoła katedralnego w Kamieniu Pomorskim (fot. P. Migdalski)

Ryszard Kiersnowski pisał bowiem, że w symbolice chrześcijańskiej gryf był symbolem szatana oraz ludów pogańskich broniących się przed chrystianizacją. Sam jednak uważał, że wątpliwe jest, by z tego powodu uznany został za herb pomorski⁷. Może starożytne opowieści o gryfach żyjących na Północy, powtarzane przez antycznych i wczesnośredniowiecznych pisarzy, miały wpływ na to, że właśnie w krajach południowego wybrzeża Bałtyku gryf cieszył się szczególną popularnością?⁸ Oba powody mogły przyczynić się do tego, że gryf jako godło znalazł w Meklemburgii i na Pomorzu tak powszechną akceptację. Przejęcie go od książąt meklemburskich przez dynastię zachodniopomorską nie wchodzi jednak w grę. O ile bowiem pojawienie się gryfa w sfragistyce książąt meklemburskich ok. 1200 r. może być uznawane za najstarsze świadectwo jego występowania jako herbu dynastii panującej (pokazany po raz pierwszy w polu tarczy herbowej w 1219 r.)⁹, to jednak nie można wykazać jego związku z Pomorzem Zachodnim. Przywoływany przez H. Kryśkiewicza kazus Sambora II, którego herb w sposób bardzo wnikliwy i drobiazgowy związała z naśladownictwem wzorców meklemburskich Agnieszka Rusakiewicz¹⁰, nie ma związku z genezą Gryfa jako herbu książąt zachodniopomorskich. Adaptacja meklemburskiego Gryfa w heraldyce Sambora II jako księcia tczewskiego wynikała bowiem z zupełnie innej sytuacji politycznej, a sam książę nie należał przy tym do dynastów zachodniopomorskich. Podobnie z genezą gryfa jako herbu książąt zachodniopomorskich nie mają związku informacje podane w artykule H. Kryśkiewicza

⁷ R. Kiersnowski, *Moneta w kulturze wieków średnich*, Warszawa 1988, s. 407–408.

⁸ G. Scheibelreiter, *Tiernamen und Wappenwesen*, Wien 1992, s. 131; R.-G. Werlich, *Początki pomorskiego herbu Gryfitów w ówczesnym kontekście politycznym i heraldycznym. Z okazji 800-lecia najstarszego przedstawienia obrazowego*, w: *Pod skrzydłami gryfa*, Szczecin 2014, s. 32.

⁹ R.-G. Werlich, *Początki*, s. 32.

¹⁰ A. Rusakiewicz, *Najdawniejsze godła książąt wschodniopomorskich: lilia i gryf*, w: *Biskupi, lennicy, żeglarze*, red. B. Śliwiński, Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza, t. 9, Gdańsk 2003, s. 168–180. A. Rusakiewicz w przekonujący sposób zdementowała również informacje, jakoby gryf znajdował się także na pieczęciach innych Sobiesławiców, tamże, s. 180–187.

o gryfach przyjętych do sfragistyki ostatnich książąt rugijskich na przełomie XIII i XIV w., a zatem w okresie, gdy Gryf był już niewątpliwie herbem zachodniopomorskiej dynastii. Problem pojawienia się gryfa u książąt rugijskich sam w sobie stanowi podstawę do całkowicie odrębnych rozważań.

Na większą uwagę zasługuje natomiast koncepcja polityczna (posługując się nazwą H. Kryśkiewicza), sformułowana przez greifswaldzkiego badacza Ralfa-Gunnara Werlicha. Po raz pierwszy wypowiedział się on na temat motywów przyswiewających dynastii zachodniopomorskiej w momencie dokonywania wyboru gryfa w artykule o heraldycznych symbolach władzy Gryfitów, opublikowanym w 2012 r. w pracy zbiorowej poświęconej świadectwom panowania tejże dynastii¹¹. Omówił wówczas najstarsze zabytki sfragistyczne z wizerunkiem gryfa, pochodzące z okresu panowania pierwszych książąt pomorskich, osadzając je w kontekście sytuacji politycznej ówczesnego Księstwa Pomorskiego. Badacz ten wskazał najpierw na rok 1164, po którym Pomorze zostało w jakiejś mierze podporządkowane księciu saskiemu Henrykowi Lwu, potem na hołd lenny złożony przez Bogusława I w 1181 r. cesarzowi rzymskiemu Fryderykowi Barbarossie i w końcu na hołd złożony w 1185 r. królowi duńskiemu Kanutowi VI. Całość tych rozważań podsumował stwierdzeniem: „In Hinblick auf diese politische Situation und den heraldischen Befund bei den involvierten Mächten scheint es durchaus naheliegend, dass sich Bogislaw I. oder seine Nachfolger ein heraldisches Symbol wählten, welches die Stellung zwischen römischem Kaiser und dänischem König, zwischen Adler und Löwe, veranschaulichte aber gleichzeitig den Anspruch auf Eigenständigkeit betonte”¹².

Myśl tę rozwinął w publikacji wydanej w Polsce z okazji obchodzonego na Pomorzu Zachodnim w 2014 Roku Gryfa, a mianowicie w katalogu wystawy przygotowanej wówczas przez Zamek Książąt Pomorskich w Szczecinie¹³. W artykule tym – niezwykle ważnym dla heraldyki zachodniopomorskiej – dokładniej przedstawia założenia swojej koncepcji, którą buduje wokół wizerunku gryfa na pieczęci księcia Kazimierza II przywieszzonej do dokumentu datowanego przez Klausa Conrada na lata 1191–1194¹⁴. Z jego ogólną konkluzją, że książęta pomorscy posługiwali się Gryfem jako herbem już od lat 90. XII w., zgodzić się nie można. Istotne jest w niej natomiast to, że R.-G. Werlich po raz pierwszy zwrócił uwagę na polityczne okoliczności przyjęcia przez Gryfitów godła, które łączy w sobie heraldycznego orła i lwa. Wykoncypowana przez niego idea połączenia orła i lwa w sytuacji politycznego zagrożenia Księstwa Pomorskiego przez władców posługujących się tymi właśnie herbami jest – w moim przekonaniu – niezwykle interesująca. I o ile nie sędzę, by już w końcu XII w. książęta zachodniopomorscy utworzyli swój herb, o tyle w pełni zgadzam się, że wpływ na wybór Gryfa jako herbu najpierw książęcego, a później państwowego miało polityczne położenie Księstwa Pomorskiego na przełomie XII i XIII w. Celem tego artykułu jest wykazanie, że geneza Gryfa jako herbu książąt zachodniopomorskich wynikała z sytuacji politycznej księstwa na przełomie XII i XIII w., a przede wszystkim w latach 20. i 30. XIII stulecia.

Aby dobrze zrozumieć prowadzone tutaj rozważania, przypomnieć należy na początek informacje dotyczące najstarszych pieczęci książąt zachodniopomorskich zebrane już wcześniej przez A. Małeckiego, T. Pyła czy Mariana Gumowskiego¹⁵. Pieczęcie te są bowiem podstawowym źródłem pozwalającym na obserwację powstawania herbów i heraldyzację znaków bojowo-rozpoznawczych przedstawianych na sigillach¹⁶.

¹¹ R.-G. Werlich, „...welches den Greifen führt...” – *Das Geschlecht der Herzöge von Pommern und seine heraldischen Herrschaftssymbole*, w: *Die Herzöge von Pommern. Zeugnisse der Herrschaft des Greifenhauses. Zum 100-jährigen Jubiläum der Historischen Kommission für Pommern*, red. N. Buske, J. Krüger, R.-G. Werlich, Wien–Köln–Weimar 2012, s. 163–254.

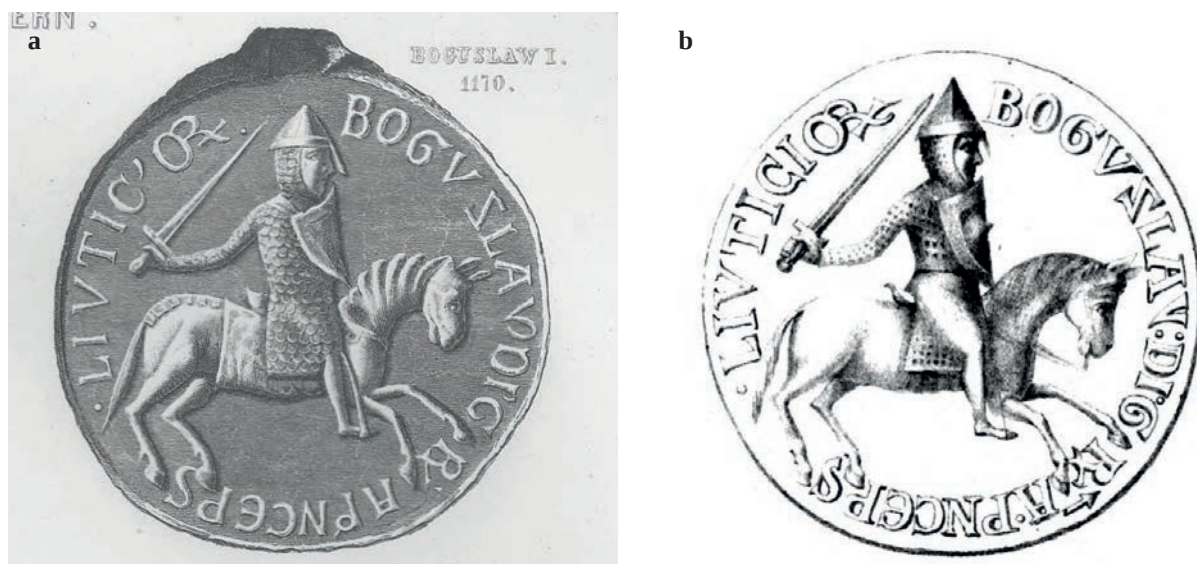
¹² Tamże, s. 172. Inaczej widział to R. Gaziński, który zinterpretował wywód R.-G. Werlicha jako walkę pomiędzy Welfami i Hohenstaufami, R. Gaziński, *Materiały dotyczące heraldyki książąt pomorskich w Archiwum Państwowym w Szczecinie*, w: *Znak gryfa. Gryfici i ich pomorskie dziedzictwo. Materiały z sesji naukowej 29 września 2014 roku*, red. K. Kozłowski, B. Igielska, R. Stoltmann, Szczecin 2016, s. 17, przyp. 23.

¹³ R.-G. Werlich, *Początki*, s. 7–37.

¹⁴ *Pommersches Urkundenbuch* [dalej: PUB], t. 1, wyd. K. Conrad, wyd. 2, Köln 1970, nr 126, s. 168.

¹⁵ M. Gumowski, *Pieczęcie książąt pomorskich*, Zap. TNT, 16, 1950, z. 1–4, s. 23–66.

¹⁶ L. Fenske, *Adel und Rittersium im Spiegel früher heraldischer Formen*, w: *Das ritterliche Turnier im Mittelalter*, red. J. Fleckenstein, Göttingen 1985, s. 84–86.

Il. 2. Pieczęć Bogusława I: a) według: F.A. Vossberg, *Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen*, Berlin 1854, Tafel 20; b) według CPD, Tafel C

Najstarsze znane pieczęcie książąt zachodniopomorskich to pieczęcie braci Bogusława I i Kazimierza I, panujących wspólnie do 1180 r. Znane są dwie pieczęcie Bogusława I, który po śmierci młodszego brata w 1180 r., sprawował jeszcze samodzielną władzę w księstwie do 1187 r. Pierwsza z tych pieczęci to pieczęć konna, na której jadący konno książę w jednej ręce trzyma miecz, a w drugiej tarczę bez żadnego godła (il. 2). Pieczęć ta znana jest z dokumentu z 1182 r. oraz z falsyfikatu datowanego na rok 1170¹⁷. O drugiej pieczęci wspomina jedynie Friedrich August Vossberg, ale nie podaje jej ikonografii ani rysunku¹⁸. Młodszy z braci – Kazimierz I – posługiwał się jedną pieczęcią znaną z dokumentu z 1174 r.¹⁹ oraz wspomnianego wyżej falsyfikatu z datą 1170. Była to pieczęć piesza, przedstawiająca władcę z głową z profilu w stronę prawą (heraldycznie lewą), trzymającego w jednej ręce włócznię, a w drugiej tarczę (il. 3). Problem stanowi wizerunek na umieszczony na książęcej tarczy na pieczęci Kazimierza I, ponieważ w literaturze znaleźć można bardzo różne jego opisy. F.A. Vossberg informuje bowiem, że na tarczy z jej środka wychodzą okucia w kształcie lilii (i taki daje też rysunek), Karl Friedrich Wilhelm Hasselbach (idąc chyba za meklemburskim wydawcą dokumentów średniowiecznych Georgem C.F. Lischem, którego cytuje) informuje o tarczy bez żadnego wizerunku, A. Małecki widzi na tarczy kwiat lilii, T. Pyl – „die Gestalt eines Greifen”, M. Gumowski podaje zaś, że tarcza jest „bezherbowa jedynie ornamentem bocznym i liliami” ozdobiona²⁰. Podsumowując, należałoby stwierdzić, że niewielki fragment zachowanej pieczęci zapewne nie pozwalał na dopatrzenie się we fragmencie pola rycerskiej tarczy konkretnego wyobrażenia, którym jednak na pewno nie był gryf²¹. Być może były to lilie, choć to też tylko spekulacje.

Kolejne pieczęcie pochodzą już z czasu panowania drugiego pokolenia książąt zachodniopomorskich, synów Bogusława I – starszego Bogusława II i młodszego Kazimierza II. Każdy z tych książąt miał co

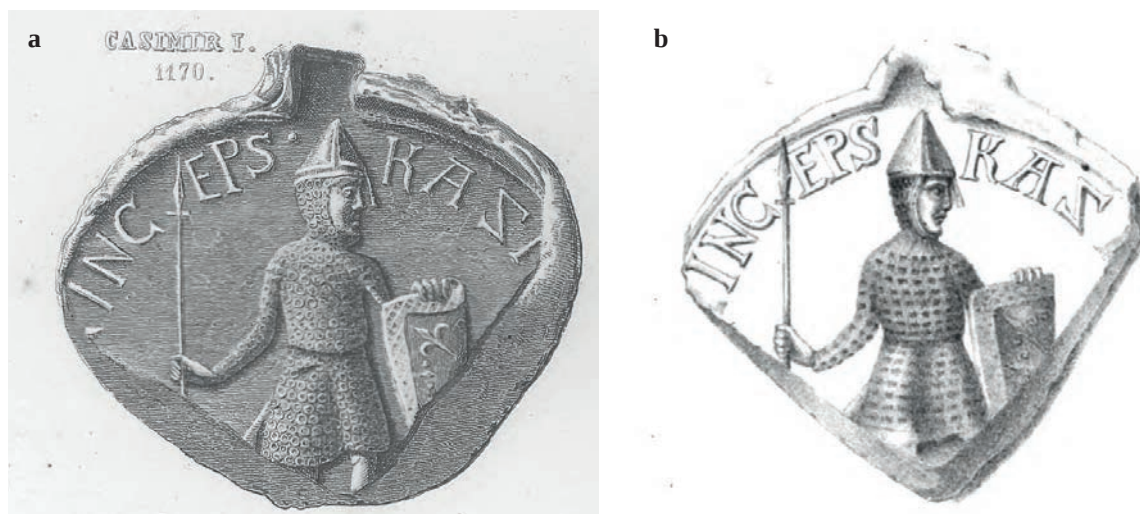
¹⁷ Tamże, s. 26–27; PUB, t. 1, wyd. 2, nr 54, s. 64.

¹⁸ F.A. Vossberg, *Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen*, Berlin 1854, s. 33; M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 27.

¹⁹ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 62; M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 27.

²⁰ F.A. Vossberg, *Siegel*, s. 33; *Codex Pommeraniae Diplomaticus*, t. 1, wyd. K.F.W. Hasselbach, J.G.L. Kosegarten, F v. Medem, Greifswald 1843 [dalej: CPD], s. 73, 94; A. Małecki, *Studia*, s. 246; T. Pyl, *Die Entwicklung*, s. 127; M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 27.

²¹ Gryfa na pieczęci Kazimierza I za czystą spekulację uznawał także L. Biewer (*Die Geschichte des pommerschen*, s. 47), komentując stwierdzenia Norberta Buskego (*Wappen, Farben und Hymnen des Landes Mecklenburg-Vorpommern*, Bremen 1993, s. 52) i H.H. Reclama (*Der pommersche Greif*, s. 7), którzy poszli zapewne tropem T. Pyla.

Il. 3. Pieczęć Kazimierza I: a) według F.A. Vossberg, *Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen*, Berlin 1854, Tafel 20; b) według CPD, Tafel C

najmniej dwie pieczęcie, które znamy z dwóch dokumentów przez nich współpieczętowanych. Znaczenie tych pieczęci istotne jest ze względu na genezę Gryfa²². Pierwsze pieczęcie obu nieletnich wówczas książąt, znajdujących się pod kuratelą matki, księżnej Anastazji, córki wielkopolskiego księcia Mieszka III Starego, przywieszone zostały do niedatowanego dokumentu wystawionego wspólnie z matką dla kościoła Mariackiego w Kołobrzegu. Współcześnie przez K. Conrada dokument ten na podstawie listy świadków datowany został na lata 1191–1194. Nie jest on jednak znany z oryginału, a jedynie z transumptu wystawionego w 1384 r., w którym – szczęśliwie – przepisano nie tylko treść, ale opisano również pieczęcie przywieszone do inserowanego dokumentu. Według tego opisu do dokumentu były przywieszone trzy pieczęcie: biskupa pomorskiego Sygwina, księcia Bogusława II i księcia Kazimierza II. Opis pieczęci książęcych przywieszonych na drugim i trzecim miejscu brzmi w sposób następujący:

In secundi vero sigilli medio apparuit ymago equitis versus sinistrum sigilli directi et in dextra aliquantulum erecta tenentis gladium quasi eo percussurus et in pectore clypeum [...].

In tertiū autem sigilli medio apparuit ymago stantis, tenentis in dextera aliquantulum extensa gladium erectum et in sinistra clipeum grifonem in se sculptum continentem²³.

Z opisów tych wynika, że starszy z braci dysponował pieczęcią konną powtarzającą ikonografię pieczęci ojca, młodszy zaś pieczęcią pieszą powtarzającą motyw z pieczęci młodszej linii książęcej. Redaktor transumptu na tarczy rycerskiej starszego brata, tj. Bogusława II, nie opisał żadnego wizerunku, co oznaczałoby, że była ona pusta lub rysunek godła był nieczytelny. Na tarczy pieczęci młodszego brata, tj. Kazimierza II, według podanego opisu pojawić się miał natomiast po raz pierwszy wizerunek gryfa. Właśnie wokół tego znaku R.-G. Werlich zbudował swoją polityczną koncepcję genezy Gryfa jako herbu książąt zachodniopomorskich. Zachowane źródła stwarzają jednak problem interpretacyjny, ponieważ informacja o gryfie na pieczęci Kazimierza II może być wyłącznie projekcją kopisty z końca XIV w., który wiedział już doskonale, że herbem książąt zachodniopomorskich był gryf. W efekcie tego zakładać należy, że wizerunek na niewielkiej tarczy na niewielkiej pieczęci przedstawiać mógł rzeczywiście gryfa, ale równie dobrze lwa. Oba zwierzęta na tak niewielkiej powierzchni różnić mogły bowiem jedynie skrzydła oraz dziób, których można by się dopatrzeć jedynie w odcisku dobrze rytowanego tłoka²⁴.

²² PUB, t. 1, wyd. 2, nr 126, 162.

²³ Cyt. za: tamże, s. 167. Stara sygnatura transumptu: Staatsarchiv Stettin, Rep. 1 Domkapitel Kolberg, Nr. 42 (B).

²⁴ Jedynie L. Biewer uznaje ten przekaz za niepewny, zob. tenże, *Die Geschichte des pommerschen*, s. 47.

Problem identyfikacji wizerunku na niewielkiej powierzchni tarczy trzymanej w rękach jeźdźca przedstawionego na pieczęci wyraźnie widać także przy kolejnych pieczęciach wspomnianych wyżej książąt, które zostały przywieszane do dokumentu z 1214 r. Dokument ten wystawiony został przez obu braci dla cysterek trzebnickich, a opieczetowany przez wystawców, a także przez biskupa kamieńskiego i prepozyta kamieńskiej kapituły. Dokument ten w oryginale przetrwał do dziś i przechowywany jest w Archiwum Państwowym we Wrocławiu²⁵. Jako pierwsza wisi przy nim pieczęć konna Bogusława II, na której książę w prawej ręce trzyma proporzec, a w lewej tarczę z wyobrażonym w jej polu zwierzęciem (il. 4a). Stan zachowania pieczęci nie pozwala obecnie jednoznacznie stwierdzić, o jakie zwierzę chodzi, a wszyscy XIX- i XX-wieczni sfragistycy opierali się na najwcześniejszej edycji źródłowej tego sigillum w postaci odrysu opublikowanego przez K.F.W. Hasselbacha w *Codex Pomeraniae Diplomaticus*²⁶. Badacz ten stwierdzał także, że na pieczęci na tarczy trzymanej przez jeźdźca widnieje gryf²⁷. Informację tę powtórzyli A. Małecki i Franciszek Piekosiński²⁸. Na odrysie zamieszczonym w *Codex Pomeraniae Diplomaticus* opierał się także T. Pyl, który pisał, że na tarczy Bogusława II znajduje się gryf, ale „anscheinend ohne Flügel”²⁹. M. Gumowski z odrysu w kodeksie i sugestii T. Pyla wyciągnął wniosek, że na rycerskiej tarczy Bogusława II na pieczęci z 1214 r. widnieje lew albo „raczej stworzenie, które Pyl nazywa gryfem bezskrzydłowym, gdyż głowa spiczasta jest tu nie lwa, lecz gryfa”³⁰. Od czasów publikacji M. Gumowskiego wszyscy późniejsi badacze uznawali już, że pieczęć Bogusława II z 1214 r. przedstawia po raz pierwszy wizerunek gryfa, który z czasem stał się herbem zachodniopomorskiej dynastii.

Przywieszona do powyższego dokumentu druga pieczęć Kazimierza II również należała do typu pieczęci konnej (il. 4b)³¹. W przeciwieństwie do wyobrażenia na pieczęci Bogusława, jeździec na pieczęci Kazimierza II zwrócony był w stronę prawą (heraldycznie lewą), ale również w prawej dłoni trzymał proporzec, a w lewej tarczę, w polu której nie widniało żadne godło. W tym przypadku pole pieczęci wypełniały jeszcze dodatkowo motywy roślinne, interpretowane jako wici kwiatowe („Blumenranke”; tak K.F.W. Hasselbach w *Codex Pomeraniae Diplomaticus* i T. Pyl), gałązki (F. Piekosiński), lilie (A. Małecki), gałązki kwiatowe (M. Gumowski)³². Za lilie uznała ten motyw A. Rusakiewicz, która rozpatrywała ten heraldyczny kwiat jako symbol książąt wschodniopomorskich, oraz Grzegorz Brzustowicz³³.

Kolejne pieczęcie należą już do następnego, trzeciego pokolenia książąt zachodniopomorskich. Pierwszym w tych książąt – ze starszej linii – był Barnim I, syn Bogusława II, który ok. 1222 r. objął samodzielne rządy w dzielnicy najpierw z główną siedzibą w Uznamie (Usedom), a od ok. 1235 r. w Szczecinie. Z młodszej linii wywodził się syn Kazimierza II, Warcisław III, który w podobnym czasie co jego stryjeczny brat objął rządy w dzielnicy dyminskiej, od głównej siedziby władcy znajdującej się w Dyminie (Demmin).

Pierwszą pieczęć Barnima I znamy z dokumentu z 1229 r. wystawionego za jego zgodą przez jego matkę, Mirosławę³⁴. Jest to pieczęć konna, na której jeździec zwrócony w heraldyczne lewo w prawej ręce trzyma proporzec, a w lewej – tarczę bez żadnego godła³⁵. Dla genezy Gryfa jako herbu książąt

²⁵ AP Wrocław, Rep. 125, nr 16.

²⁶ CPD, Tafel G.

²⁷ Tamże, s. 232–233.

²⁸ A. Małecki, *Studia*, s. 248; F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1: *Doba piastowska*, Kraków 1899, s. 49, nr 36.

²⁹ T. Pyl, *Die Entwicklung*, s. 129.

³⁰ M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 28.

³¹ M. Gumowski (*Pieczęcie*, s. 28) myli się, twierdząc, że przy dokumencie z 1214 r. wisiała pieczęć piesza Kazimierza II.

³² CPD, s. 244; T. Pyl, *Die Entwicklung*, s. 129; F. Piekosiński, *Pieczęcie*, s. 49; A. Małecki, *Studia*, s. 249; M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 29.

³³ A. Rusakiewicz, *Najdawniejsze godła*, s. 154–166; G. Brzustowicz, *Heraldyka książąt zachodniopomorskich (XIII–XVII)*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 6 (35), 1992, z. 2, s. 110.

³⁴ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 255.

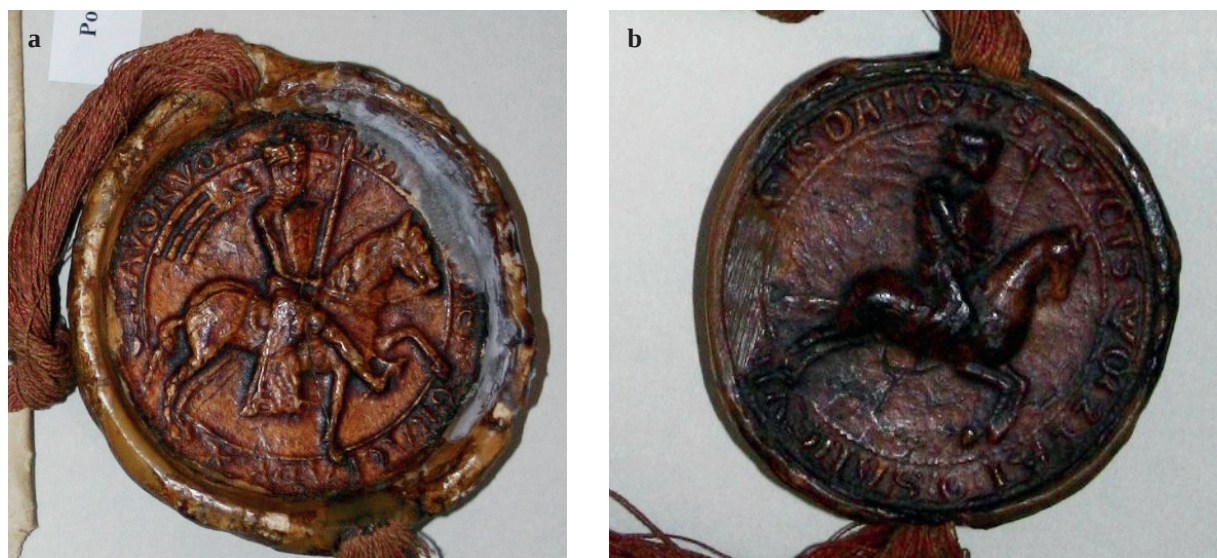
³⁵ CPD, Tafel K po s. 376; T. Pyl, *Die Entwicklung*, s. 131; M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 30–31.

Il. 4. Pieczęć Bogusława II z dokumentu z 1214 r.:
a) oryginał w AP Wrocław, Rep. 125, nr 16; b) odrys
w CPD, Tafel G

Il. 5. Pieczęć Kazimierza II z dokumentu z 1214 r.:
a) oryginał w AP Wrocław, Rep. 125, nr 16; b) odrys
w CPD, Tafel G

Il. 6. Pierwsze pieczęcie Barnima I i Warcisława III; a) pieczęć Barnima I z dok. z 1234 r. (AHL, Pomeranica, nr 5); b) pieczęć Warcisława III z dok. z 1234 r. (AHL, Pomeranica, nr 2)

zachodniopomorskich znaczenie ma w tym przypadku nie tyle tarcza rycerska jeźdźcy, ile trzymany przez niego proporzec, ponieważ to na nim znalazły się jakieś wyobrażenia (il. 6a). Tu ponownie pojawiają się problemy z identyfikacją niewielkich znaków graficznych. Według K.F.W. Hasselbacha na proporcu znajdowały się dwa godła – ozdoba w formie kwiatów („blumenartige Verzierung”) oraz jakieś zwierzę ze skrzydłami, „wahrscheinlich der geflügelte Greif”³⁶. A. Małecki i M. Gumowski – idąc za odrysem w *Codex Pomeraniae Diplomaticus*, a nie za zapisem K.F.W. Hasselbacha – uznali jednak, że na proporcu znalazło się wyobrażenie orła, a właściwie jego górnej połowy³⁷. W tym miejscu pojawia się pytanie, na ile pierwsi niemieccy badacze pieczęci książąt zachodniopomorskich rzutowali na przeszłość swą wiedzę o tym, że Gryf stał się w którymś momencie herbem dynastii zachodniopomorskiej. Zaraz potem zapytać można o to, co właściwie widać na bardzo niewielkim fragmencie proporca przedstawionego na pierwszej pieczęci Barnima I. Z samego odrysu należałoby przyjąć, jak A. Małecki i M. Gumowski, że był to orzeł, a nie gryf. Na zachowanych oryginałach³⁸ obecnie dopatrzyć się można – ewentualnie – ptasiej głowy zwróconej w heraldyczną stronę prawą i jednego skrzydła z heraldycznej prawej strony głowy. Pieczęci tej używał Barnim I co najmniej do 1234 r.³⁹ Drugi z książąt – Warcisław III – swej pierwszej pieczęci używał co najmniej od 1225 do 1237 r.⁴⁰ Ona również przedstawiała jeźdźcę trzymającego w jednej ręce tarczę, a w drugiej proporzec. Na żadnym z tych elementów uzbrojenia nie widniało jednak godło (il. 6b)⁴¹.

Kolejne pieczęcie Barnima I i Warcisława III pojawiły się około połowy lat 30. XIII w. Pieczęcie Barnima I z tego okresu po raz pierwszy widoczne są przy dokumencie lokacji miasta Prenzlau z 1234 r.⁴², przy którym na jednym wiązadle wiszą dwa sigilla konne (il. 7). Pierwsze z nich – mocno uszkodzone – przedstawiało jeźdźcę zwróconego w heraldyczną prawą stronę, który w prawej ręce trzymał proporzec ozdobiony okręgami, a w lewej – tarczę prawdopodobnie z gryfem. Napis otokowy

³⁶ CPD, s. 410–411.

³⁷ A. Małecki, *Studia*, s. 249; M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 30.

³⁸ Archiv der Hansestadt Lübeck (dalej: AHL), Pomeranica, nr 4, 5.

³⁹ Poza dokumentem z 1229 r. pieczęć ta widnieje jeszcze przy dokumencie dla Lubeki z marca 1234 r., zob. PUB, t. 1, wyd. 2, nr 304 (AHL, Pomeranica, nr 5), 306 (AHL, Pomeranica, nr 4).

⁴⁰ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 227, 237, 243, 249, 253, 259, 303, 305, 334, 337, 345.

⁴¹ AHL, Pomeranica, nr 2, 3.

⁴² PUB, t. 1, wyd. 2, nr 308a (= CPD, nr 219, s. 480).

Il. 7. Pieczęcie przy dokumencie lokacji Prenzlau (Stadtarchiv Prenzlau, bez sygn.)

zachował się jedynie z lewej strony i brzmi: [...] [I]LLVSTRIS DUX POMERA[N...]. Druga pieczęć również przedstawiała jeźdźcę trzymającego proporzec i tarczę z wyobrażeniem gryfa (zarys skrzydła widać do dziś). W odróżnieniu od poprzedniego sigillum pod końskimi kopytami umieszczona została tutaj budowla, a nad zadem – okrąg. Zachowane fragmenty napisu napieczętnego brzmią: BAR[...] GRA[...]SLAV[...]. Pierwszy wydawca tego dokumentu K.F.W. Hasselbach zadał pytanie, do kogo należała pierwsza przywieszona pieczęć, której napis otokowy nie dawał możliwości jednoznacznej identyfikacji jej dysponenta. Sugerował wówczas, że mogła ona należeć zarówno do Barnima I, jak i do Warcisława III. Odnośnie do drugiej pieczęci nie ma wątpliwości, że była to pieczęć Barnima I znana z dokumentów z 1239 r. dla cystersów z Walkenried⁴³ oraz z 1242 r. dla cystersów z Dargunia⁴⁴, której Barnim używał później aż do 1266 r. (il. 8a)⁴⁵.

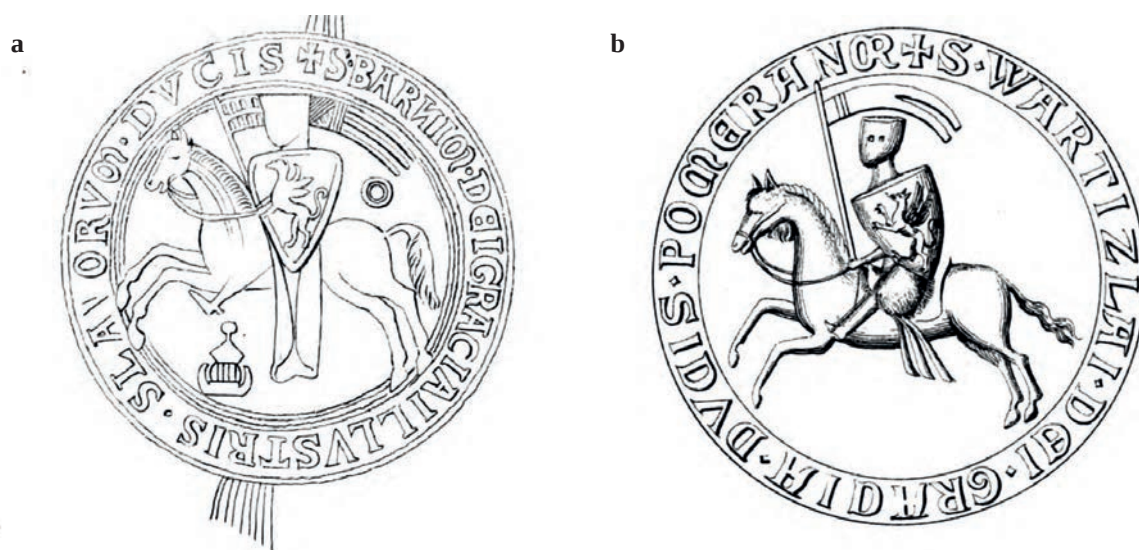
Problem stanowi zatem pierwsza pieczęć przywieszona do dokumentu lokacji Prenzlau, ponieważ nie można w sposób jednoznaczny wskazać jej dysponenta. Wydawca dokumentu K. Conrad w 1970 r. sugerował, że obie pieczęcie należeć mogły do Barnima I, pisząc o pierwszej z nich, że jest to „sonst unbekannte Siegel (früheste Siegel Barnims?)”⁴⁶. Pogląd ten podzielałam. Różnicę między obu pieczęciami – poza dodatkami w polu napieczętym pieczęci drugiej – widać bowiem wyraźnie w napisie otokowym – na pierwszej z nich dysponent określił się mianem dux Pomeran[.] (Pomorza lub Pomorzan),

⁴³ CPD, nr 270, s. 581 (= PUB, t. 1, wyd. 2, nr 362). Dokument ten zachował się do dnia dzisiejszego w bardzo dobrym stanie w spuściźnie klasztoru. Wisi przy nim pieczęć okrągła o średnicy ok. 68 mm z napisem *S(igillum) BARNIM . DEI GRATIA ILLVSTRIS . SLAVORVM . DVCIS*, zob: B. Klössel-Luckhardt, *Mittelalterliche Siegel des Urkundenfonds Walkenried bis zum Ende der Klosterzeit (um 1578)*, Göttingen 2017, s. 384–385.

⁴⁴ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 402.

⁴⁵ M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 31, nr 14.

⁴⁶ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 308a, s. 374.

Il. 8. Pieczęcie Barnima I (a) i Warcisława III (b) z lat 30. XIII w. (CPD, Tafel L)

na drugiej – *dux Slavorum*. Być może zatem pierwsza z przywieszonych do dokumentu pieczęci była pierwotną wersją *sigillum*, które Barnim kazał sobie sprawić w pierwszej połowie lat 30. XIII w., a zmiana tytułatury była powodem wykonania nowego tłoka. Pierwsza pieczęć przywieszona została zatem do dokumentu lokacyjnego dla Prenzlau w momencie wystawiania dokumentu lokacyjnego, a druga – ze zmienionym napisem i dodatkowymi elementami w polu napieczonym – nieco później, po wprowadzeniu w użycie nowego typariusza z tytułaturą „słowiańską”⁴⁷.

Pieczęć Warcisława III znana jest natomiast od 1238 r. z dokumentu tegoż księcia dla klasztoru w Darguniu⁴⁸. Pieczęć przy tym dyplomie zachowała się tylko w górnej połowie, na której widać jednak jeźdźca w heraldyczne prawo trzymającego w jednej ręce proporzec, a drugiej tarczę z umieszczonym na niej gryfem i zakończeniem legendy: [...]DVCIS POMERANOR[...]”⁴⁹. Na podstawie pieczęci z dokumentu z 1242 r.⁵⁰ napis można odtworzyć w pełnym brzmieniu jako + S. WARTIZLAI . DEI . GRACIA . DVCIS . POMERANOR(um). Pieczęć tę rozpoznano także w kolejnych dokumentach do roku 1244 (il. 8b)⁵¹.

Podsumowując, należałoby za A. Małeckim napisać: „Stwierdzam więc, że w latach 1225–1235 Pomorze zachodnie nie miało jeszcze stałego godła i że **Gryf** [podkr. w oryg. – A.G.] za takowe w owym czasie żadną miarą uchodzić jeszcze nie może”⁵². Dopiero od połowy lat 30. XIII w. Gryf znalazł się na pieczęciach książęcych obu linii na stałe i funkcjonował na nich aż do końca istnienia dynastii. W 1248 r. po raz pierwszy pojawiła się także książęca pieczęć herbowa. Była to pieczęć

⁴⁷ W literaturze pieczęć tę za pieczęć Warcisława III uznali T. Pyl i M. Gumowski. Pierwszy z badaczy dokument dla Prenzlau wymienił jako pierwszy z dyplomów z *sigillum* Warcisława z napisem: + S. WARTIZLAI . DEI . GRACIA . DVCIS . POMERANOR(um), zob. T. Pyl, *Die Entwicklung*, s. 132, przyp. 6. W dalszej części swego opracowania wymienił jednak tę pieczęć jako pieczęć Barnima I z zastrzeżeniem „sofern es nicht Wartislaw III. gehört”, zob. tamże, s. 134. M. Gumowski nie miał natomiast wątpliwości, że pieczęć ta należała do Warcisława III, zob. tenże, *Pieczęcie*, s. 33, nr 20. Swój pogląd uzasadniał m.in. tytułaturą Warcisława III, w której posługiwał się on rzekomo tytułem księcia Pomorza. W rzeczywistości jednak tytułatura pomorska była dosyć rzadka w dokumentach zarówno Barnima I, jak i Warcisława III, por. A. Gut, *Formularz dokumentów książąt zachodniopomorskich do połowy XIV wieku*, Szczecin 2002, s. 74–75, 79.

⁴⁸ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 352 (= CPD, nr 261). Nie wiem, na jakiej podstawie K.F.W. Hasselbach (CPD, nr 310) i M. Gumowski (*Pieczęcie*, s. 33, nr 21) uznali, że wisiała już przy dokumencie z 1237 r., skoro – jak podaje sam K.F.W. Hasselbach – dokument ten jest znany tylko z kopii (CPD, nr 253). K. Conrad opisuje tę pieczęć przy dokumencie z 1242 r. (PUB, t. 1, wyd. 2, nr 402).

⁴⁹ CPD, nr 261.

⁵⁰ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 402.

⁵¹ Tamże, nr 388, 402, 429 (= CPD, nr 335).

⁵² A. Małecki, *Studia*, s. 250.

Warcisława III przywieszona do konfirmacji dóbr i praw dla klasztoru w Darguniu⁵³. Pole pieczęci wypełniała trójboczna tarcza, na której przedstawiono zwróconego w heraldyczną stronę prawą wspiętego gryfa. Ta herbowa tarcza w polu pieczęci kończy proces heraldyzacji gryfa jako symbolu dynastii książęcej. Widowym wyrazem powiązania dynastii z Gryfem stała się nazwa miejscowa ukuta od herbowego znaku dla lokowanego przez Warcisława III w 1250 r. Greifswaldu⁵⁴. Po raz pierwszy nazwa ta pojawiła się – tak jak pieczęć herbowa – w 1248 r. w dokumencie, na mocy którego Warcisław III potwierdzał klasztorowi cystersów w Eldenie szereg dóbr ziemskich wraz z *oppidum Gripheswald*⁵⁵. W 1249 r. ten sam książę – z gwarancją biskupa kamieńskiego i Barnima I wyrażoną przy pomocy ich pieczęci przywieszonych do dokumentu – wziął od cystersów eldeńskich w lenno *oppidum in feudo ecclesie eiusdem noviter restauratum, quod Gripheswald lingua Theotonica appellavit*⁵⁶. W 1254 r. Barnim I nadaje zasadzcom własnego nowego miasta liczne włóki *ad fundandam civitatem nostram Grypheshaghen*⁵⁷, a zatem w lokowanym mieście, którego nazwa utworzona została także od herbowego Gryfa książęcej dynastii.

Zestawienie źródeł sfragistycznych pokazuje zatem, że początki Gryfa jako herbu książęcego sytuować można dopiero w połowie lat 30. XIII w., a Gryf jako herb całej dynastii i być może jej władztwa terytorialnego to połowa wieku XIII. Stwierdzenie to nie przeczy jednak faktowi, że gryf na pieczęciach książęcych występował już wcześniej. Co prawda najstarszy wizerunek – znany tylko z opisu pochodzącego z drugiej połowie XIV w. – może być tylko projekcją w przeszłość tego, co w XIV w. występowało na książęcych tarczach (a zatem gryfa)⁵⁸, choć w rzeczywistości na książęcej tarczy mógł być umieszczony lew (zwierzę w heraldycznej formie najbardziej podobne do gryfa). Jeżeli rzeczywiście już wtedy na tarczy Kazimierza II z młodszej linii książęcej gryf się pojawił, to jednak na pieczęci starszego brata, Bogusława II, nie figurowało żadne godło⁵⁹. Oznaczałoby to zatem, że dopiero rozpoczynał się czas poszukiwania godła i trwał on także w późniejszych latach. Na pojawiających się po raz pierwszy w 1214 r. kolejnych pieczęciach Bogusława II i Kazimierza II gryf wykorzystany został bowiem tylko na sigillach Bogusława II⁶⁰. Pierwsze pieczęcie synów obu książąt, czyli Barnima I i Warcisława III, nie przedstawiały natomiast żadnego godła. Gryf zaś pojawił się niemal jednocześnie na ich pieczęciach w połowie lat 30. XIII w. i pozostał na kolejnych tłokach także później.

W tym miejscu powrócić należy do pytania o to, dlaczego gryf pojawił się na książęcych pieczęciach i do tezy postawionej w 2014 r. przez R.-G. Werlicha. W świetny sposób badacz ten pokazał sytuację polityczną Pomorza na przełomie lat 80. i 90. XII w., w której księstwo znajdowało się w kręgu zainteresowań militarnych księcia saskiego, cesarza rzymskiego i króla duńskiego. Po 1164 r. książęta zachodniopomorscy popadli bowiem w rodzaj zależności od Henryka Lwa. Po odsunięciu go od władzy przez cesarza Fryderyka Barbarossę zwierzchność lenną nad pomorskim państwem w 1181 r. przejął sam cesarz rzymski. Jednak niewiele później, bo w 1185 r. po starciach zbrojnych i pokonaniu Bogusława I, władzę lenną nad Pomorzem przejął król duński Kanut IV⁶¹. I do tej sytuacji politycznej odnosił

⁵³ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 467 (= CPD, nr 384).

⁵⁴ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 514.

⁵⁵ Tamże, nr 478, s. 565. Por. R.-G. Werlich, *Początki*, s. 33, przyp. 115.

⁵⁶ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 492.

⁵⁷ PUB, t. 2, nr 585.

⁵⁸ Tak też L. Biewer, *Die Geschichte des pommerschen*, s. 47.

⁵⁹ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 140 (wystawcami Bogusław II z bratem i matką, oryginał, przywieszona tylko pieczęć Bogusława II), 141 (Bogusław II z bratem, kopia), 146 (Bogusław II z bratem i matką, transumpt), 156 (Bogusław II, kopia), 157 (Bogusław II, kopia).

⁶⁰ Drugi komplet pieczęci występował w następujących dokumentach: tamże, nr 163 (Bogusław II, 1214; kopia), 165 (Kazimierz II, 1215, transumpt), 166 (Kazimierz II, 1215, kopia), 169 (Kazimierz II, 1216; pieczęć druga), 170 (Bogusław II i Kazimierz II, 1216, transumpt), 171 (dokument biskupa Sygwina, 1216, oryginał, przywieszona jako druga pieczęć Bogusława II), 174 (Kazimierz II, 1216, oryginał), 181 Bogusław II, 1218, oryginał), 187 (Kazimierz II, po 1209–1219/1220, oryginał), 188 (Bogusław II, 1218, oryginał, brak pieczęci), 189 (Kazimierz II, 1218–1120, oryginał), 193 (Kazimierz II, 1219, oryginał, pieczęci brak), 195 (Bogusław II, 1219, oryginał, pieczęci brak), 196 (Bogusław II, 1219, oryginał, pieczęci brak).

⁶¹ R.-G. Werlich, *Początki*, s. 17–25.

się R.-G. Werlich, gdy pisał: „Jeżeli chciano znaleźć głęboki symbol heraldyczny w okolicznościach politycznych, w których dominujące i najwspanialsze były konkurujące ze sobą symbole orła i lwa [orzeł cesarski i lew duński – A.G.], to nie było bardziej odpowiedniego godła niż gryf, który łączył w sobie cechy obu tych zwierząt. Za pomocą gryfa [...] można było uniknąć przyjęcia jednoznacznego politycznego stanowiska, a w obliczu dynamicznie rozwijającej się sytuacji pozostawić sobie opcję na przyszłość, nie decydując się ani na orła, ani na lwa. [...] Patrząc na rozwój wydarzeń z takiego punktu widzenia, wybór gryfa przez księcia pomorskiego jako godła herbowego mógł wydawać się pomysłem genialnym”⁶².

I o ile podzielam konstatację R.-G. Werlicha, że Gryf był dla książąt pomorskich w ich geopolitycznym położeniu „pomysłem genialnym”, o tyle nie zgadzam się, by już na przełomie lat 80. i 90. XII w. stał się herbem dynastii. Przeciwno takiemu stanowisku świadczą przede wszystkim względy heraldyczne. Jak pokazuje sam R.-G. Werlich, najstarsze wyobrażenie herbu królów duńskich pojawiło się bowiem dopiero na pieczęci dwustronnej (monetowej⁶³) Kanuta VI przywieszanej do dokumentu z ok. 1194 r.⁶⁴ Na rewersie tego sigillum w polu tarczy usianej sercami umieszczono wówczas trzy lwy (leopardy)⁶⁵. Ważne jest w tym momencie stwierdzenie, że od samego początku lew (leopard) pojawił się jako herb – godło umieszczone w polu tarczy. Dlatego też wielu badaczy duńskich uznawało, że lwa na swych pieczęciach musiał mieć również ojciec Kanuta VI, Waldemar I⁶⁶. Niezależnie od tego herb królów duńskich rejestrowany jest w źródłach mniej więcej w tym samym czasie co pierwsza zachodniopomorska pieczęć z gryfem księcia Kazimierza II. Pierwsze przykłady użycia orła w formie heraldycznej u cesarzy rzymskich pochodzą zaś z okresu panowania Fryderyka I Barbarossy i pojawiają się na denarze z napisem na rewersie *scutum imperatoris*⁶⁷. Herb cesarzy rzymskich ustala się zatem także dopiero w końcu XII w. W świetle obecnego stanu badań nad rozprzestrzenianiem się herbów wśród niższych warstw trudno przypuszczać, by herb książąt zachodniopomorskich powstał w tym samym czasie, co herb cesarza rzymskiego i duńskiego króla.

W mojej opinii początki herbu dynastii Gryfitów przypadają na lata 30. XIII w., kiedy najpierw gryf pojawił się na pieczęciach konnych obu linii rodowych, a potem – około połowy XIII w. – w wersji heraldycznej stał się herbem książąt. Od razu trzeba zaznaczyć, że sytuacja polityczna lat 30. XIII w., choć uległa pewnym zmianom, pod względem heraldyki stron zaangażowanych politycznie na obszarze Księstwa Pomorskiego nie uległa zmianie. Nadal – jak w końcu XII w. – Pomorzu zagrażała Lew (duński) i Orzeł (teraz brandenburski).

W tym miejscu należy zatem przyjrzeć się sytuacji politycznej w początkach XIII w., w której znaleźli się książęta zachodniopomorscy w momencie, w którym gryf na ich pieczęciach pojawił się na stałe. I choć – ze względu na niewielką liczbę zachowanych źródeł – nie wszystkie kwestie szczegółowe

⁶² Tamże, s. 32.

⁶³ *Vocabularium internationale sigillographicum*, red. Müller, L. Vrtel, Bratislava 2016, s. 267, nr 183, dopuszcza używanie w języku polskim obu nazw.

⁶⁴ R.-G. Werlich, *Początki*, s. 23–24. Werlich odwołuje się do Nilsa G. Bartholdy’ego (*Das Löwenwappen der Waldemarer. Eine Hypothese der politischen Motivations des Dänenkönigs für Annahme der Löwenfigur in 12. Jahrhundert*, w: *Les Origines des Armoiries. IIe Colloque international d’héraldique, Bressanone/Brixen, 5–9.X.1981*, red. H. Pinoteau, M. Pastoureau, M. Popoff, Paris 1983, s. 15), za którym dokument ten datuje na 1194 r.

⁶⁵ Podobizna tej pieczęci w R.-G. Werlich, *Początki*, s. 23.

⁶⁶ H. Petersen, *Et dansk flag fra Unionstiden i Maria-Kirken i Lübeck*, „Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie”, 1882, s. 25; E. Swane, *Det danske rigsvåben og kongevåben: udvikling og anvendelse*, Odense 1994, s. 17; N.G. Bartholdy, *Das Löwenwappen*, s. 15; tenże, *Valdemarernes løvevåben. Hovedtrek af en teori om de danske kongers politiske motivering for at antage løvefiguren i det 12. århundrede*, „Heraldisk tidsskrift”, 5, 1980/84, z. 2, s. 21; R.-G. Werlich, *Początki*, s. 24.

⁶⁷ A. Suhle, *Deutsche Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis zum 15. Jahrhundert*, wyd. 3, Berlin 1970, s. 132; F.-H. Hye, *Der Doppeladler als Symbol für Kaiser und Reich*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, 81, 1973, s. 64–64; C.D. Bleisteiner, *Der Doppeladler von Kaiser und Reich im Mittelalter. Imagination und Realität*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, 109, 2001, s. 5; M. Giese, *Der Adler als kaiserliches Symbol in staufischer Zeit*, w: *Staufisches Kaisertum im 12. Jahrhundert. Konzepte, Netzwerke, politische Praxis*, red. S. Burkhardt, T. Metz, B. Schneidmüller, S. Weinfurter, Regensburg 2010, s. 328–329; R.-G. Werlich, *Początki*, s. 20.

tego okresu są dla historyków jasne, to jednak w literaturze przedmiotu nie ma wątpliwości, że okres ten był czasem rywalizacji o ziemie zachodniopomorskie toczącej się pomiędzy Danią i Brandenburgią. W początkach XIII w. księstwa zachodniopomorskie pozostawały bowiem nadal pod lenną zwierzchnością Danii, której książę Bogusław I złożył hołd lenny w 1185 r. Zależność ta prawdopodobnie nie była przyjmowana przez stronę zachodniopomorską pozytywnie, o czym świadczy chociażby fakt, że już ok. 1189 r. doszło do duńskiego najazdu na Pomorze, który może być interpretowany jako odpowiedź na jakieś bunty z pomorskiej strony⁶⁸. W 1211 r. Pomorze Zachodnie znajdowało się jednak z pewnością ponownie pod zwierzchnictwem duńskim, o czym świadczy fakt odbudowy przez Duńczyków Dymina (Demmin), który niedługo wcześniej zniszczony został podczas kolejnego duńskiego najazdu⁶⁹. W grudniu 1214 r. cesarz Fryderyk II potwierdził królowi duńskiemu posiadanie wszystkich ziem słowiańskich zdobytych przez Kanuta VI⁷⁰. W 1216 r. książęta pomorscy ponownie też odnowili uroczyscie przysięgę lenną wobec Danii⁷¹.

Początek panowania – jeszcze nieletnich – książąt Barnima I i Warcisława III nastąpił w okresie zmiany sytuacji politycznej. W 1223 r. król duński Waldemar II został porwany i uwięziony. W efekcie tych wydarzeń zawiązała się przeciwko Danii koalicja władców północnoniemieckich (książę saski Albrecht na Lauenburgu, Adolf V hrabia Holsztynu, arcybiskup Bremy, biskupi Szwerynu, Lubeki i Ratzeburga, miasta Lubeka i Hamburg oraz wielu drobnych dynastów), a w 1225 r. (po przegranej przez stronnictwo duńskie bitwie pod Mölln w Szlezewiku) doszło do układu, w wyniku którego cesarz zdjął duńskie zwierzchnictwo z posiadłości duńskich na południowym wybrzeżu Bałtyku (poza kontynentalnymi posiadłościami księcia rugijskiego). Waldemar został też wówczas zwolniony z więzienia, a w 1226 r. uzyskał od papieża anulowanie przysięgi dotyczącej przestrzegania postanowień układu z 1225 r. i rozpoczął nową kampanię na północy Niemiec. W lipcu 1227 r. doznał jednak totalnej porażki w bitwie pod Bornhöved⁷².

Podczas tych wydarzeń małoletni książęta zachodniopomorscy pozostawali bierni. Warcisław III aż do 1228 r. używał swojej pierwszej pieczęci, której napis otokowy brzmiał S' DVCIS WORZLAI . D(e) . SANGVINE REGIS DANOR(um), a zatem stale odwoływał się do swego pokrewieństwa z królami duńskimi poprzez matkę Ingardę⁷³. W 1228 r. doszło jednak do pierwszej konfrontacji o kasztelanie wołoską, która pozostawała w rękach książąt rugijskich, uznających zwierzchnictwo duńskie. Przy wsparciu Lubeki udało się Warcisławowi III odzyskać zamek w Wołosgoszczy (Wolgast) wraz z przynależnym do niego obszarem⁷⁴.

W drugim dziesięcioleciu XIII w. do walki o ziemie zachodniopomorskie dołączyła także Marchia Brandenburska. Już w 1214 r. Askańczycy próbowali zbrojnej agresji na Szczecin, który nawet zajęli, ale wówczas z pomocą duńską udało się Pomorzanom najazd powstrzymać. Margrabia brandenburski

⁶⁸ E. Rymar, *Wojny na Pomorzu Zachodnim i wojenne czyny Pomorzan poza Pomorzem XII – początek XVII wieku*, w: *Pomorze militarne XII–XXI wiek. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 27 listopada 2003 r. w Zamku Książąt Pomorskich*, red. K. Kozłowski, E. Rymar, Szczecin 2004, s. 143; M. Smoliński, *Mirosława – księżna pomorska, regentka i dyplomatką*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015, s. 142; tenże, *Wends/Slavs/Pomeranians as Allies of the Margraves of Brandenburg in 1229. Voice in the Discussion on Political Alliances of the Rulers of West Pomerania in the 1220's*, „*Studia Maritima*”, 35, 2022, s. 17.

⁶⁹ J. Spors, *Geneza i początki brandenburskiego zwierzchnictwa lennego nad Pomorzem Zachodnim na tle rywalizacji o ziemie nad środkową Odrą i dolną Wartą w latach 1234–1261*, w: tenże, *Studia nad wczesnośredniowiecznymi dziejami Pomorza Zachodniego: XII – pierwsza połowa XIII wieku*, Słupsk 1988, s. 291–292; M. Smoliński, *Mirosława*, s. 148.

⁷⁰ PUB, t. 1, wyd. 2, nr 164; E. Rymar, *Księstwa zachodniopomorskie, zwłaszcza ich połąć zaodrzańską u schyłku dominacji duńskiej (1215–1223/28)*, w: *Scriptura, diploma, sigillum. Prace ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Bobowskiemu*, red. J. Zdrenka, J. Karczewska, Zielona Góra 2009, s. 323.

⁷¹ E. Rymar, *Księstwa zachodniopomorskie*, s. 325.

⁷² Tamże, s. 330–331; E. Rymar, *Barnim I. Książę Słowian na Pomorzu (ok. 1220/21–1278)*, Kraków 2022, s. 40–45; M. Smoliński, *Wends/Slavs/Pomeranians as Allies*, s. 18–25.

⁷³ E. Rymar, *Barnim I*, s. 45; M. Smoliński, *Wends/Slavs/Pomeranians as Allies*, s. 23.

⁷⁴ J. Spors, *Geneza i początki*, s. 307; E. Rymar, *Księstwa zachodniopomorskie*, s. 336–338; tenże, *Barnim I*, s. 48–56; M. Smoliński, *Wends/Slavs/Pomeranians as Allies*, s. 26–27.

Albrecht II zagroził wtedy także książęcej siedzibie w Uznamie (Usedom)⁷⁵. Po zatwierdzeniu przez Fryderyka II w 1214 r. lennej zwierzchności Danii nad obszarem pomorskim Brandenburgia przeszła do stronnictwa produńskiego, by – jak sugeruje Edward Rymar – na drodze dyplomatycznej pozyskać od Danii ziemie zachodniopomorskie⁷⁶. Sytuacja uległa zmianie w 1229 r., kiedy Marchia przeszła do stronnictwa cesarskiego, a zatem antyduńskiego. Zarysowała się bowiem wówczas dla margrabiów możliwość przejścia po Danii ziem zachodniopomorskich za zgodą i z akceptacją cesarza. Wobec spadku pozycji w Królestwie Niemiec cesarz Fryderyk II Hohenstauf, który przebywał stale w Italii, a na terenie Niemiec wdał się z konflikt z Welfami, a margrabiów brandenburskich pozyskał nadaniami ziem, które przed 1227 r. znajdowały się pod lennym zwierzchnictwem Danii⁷⁷. W tych okolicznościach doszło w grudniu 1231 r. do nadania margrabiom przywileju raweńskiego, na mocy którego dawne duńskie lenno na Pomorzu przekazane zostało w ręce margrabiów brandenburskich⁷⁸.

W ten sposób książęta zachodniopomorscy z zależności lennej od królów duńskich przeszli w zależność lenną od margrabiów brandenburskich, na których pieczęciach od ok. 1200 r. figurował stale orzeł⁷⁹. Po 1231 r. obydwaj książęta zachodniopomorscy zobowiązani byli do złożenia hołdu lennego, tym razem na rzecz Brandenburgii. W historiografii zarówno niemieckiej, jak i polskiej dominowało przekonanie, że Barnim i Warcisław bronili się przed złożeniem takiego hołdu z obawy przed całkowitą utratą niezależności na rzecz Brandenburgii, agresywnie prącej ku Bałtykowi⁸⁰. Obecnie jednak wskazuje się także na korzyści, jakie władcom pomorskim przynosił sojusz z Brandenburgią w sytuacji zagrożenia w owym czasie ziem księstwa ze strony władców polskich⁸¹. Przysięgę wasalną książęta pomorscy złożyli margrabiom brandenburskim Janowi I i Ottonowi III – na co koniecznie trzeba zwrócić uwagę – w połowie lat 30. XIII w. – Warcisław III w 1236 r. w Kremmen, a Barnim I zapewne rok wcześniej w Spandau⁸².

Przejście Księstwa Pomorskiego w zależność lenną od Brandenburgii nie spowodowało jednak, że ustało duńskie zagrożenie. Waldemar II (respektując układ w Rawennie z 1231 r.) dążył bowiem co najmniej do 1236 r. do utrzymania swego zwierzchnictwa nad zaodrzańską częścią Pomorza na zachód od rzeki Piany (Peene), obejmującą ziemie wokół Wołogoszczy (Wolgast), Gützkow, Loitz, a zatem sporą część władztwa Warcisława III. Pomiedzy 1230 a 1235 r. zawarto też polityczny mariaż między Danią a Brandenburgią, kiedy córka Waldemara wydana została za mąż za margrabięgo Jana i wniosła mu w posagu połowę kasztelanii wołogoskiej. W 1233 r. doszło też do najazdu duńskiego na Pomorze, w wyniku którego zajęty został Dymin (Demmin), który Warcisław i Barnim w sojuszu z Lubeką odzyskali wiosną 1234 r. Władza Danii utrzymała się jednak w ziemi wołogoskiej⁸³.

⁷⁵ E. Rymar, *Barnim I*, s. 42–43.

⁷⁶ Tamże, s. 100.

⁷⁷ Tamże, s. 103–104.

⁷⁸ J. Spors, *Geneza i początki*, s. 296–297; E. Rymar, *Barnim I*, s. 104–105.

⁷⁹ H. Bier, *Die Entwicklung der Siegeltypen der Markgrafen und Kurfürsten von Brandenburg*, w: *Brandenburgische Siegel und Wappen. Festschrift Vereins für Geschichte der Mark Brandenburg zur Feier des hundertjährigen Bestehens 1837–1937*, red. E. Kittel, Berlin 1937, s. 17; L.F. Beck, *Wappen, Siegel und Wappensiegel. Vom Weg der Wappen in die Siegel weltlicher Landesherren (an ausgewählten Beispielen)*, „Kleeblatt. Zeitschrift für Heraldik und verwandte Wissenschaften”, 2013, z. 1, s. 86–87; R.-G. Werlich, *Początki*, s. 25.

⁸⁰ H. Bollnow, *Der Kampf um Vorpommern im 12. und 13. Jahrhundert von Lotar von Sachsen bis zum Ende der Staufer*, „Baltische Studien”, Neue Folge, 47, 1960, s. 47–62; J. Hauziński, *Rywalizacja polityczno-gospodarcza w zachodniej strefie Bałtyku w X–XIV w.*, w: *Pomorze Słowińskie i jego sąsiedzi X–XV w.*, red. J. Hauziński, Gdańsk 1995, s. 82.

⁸¹ Ostatnio na ten temat E. Rymar, *Barnim I*, s. 106–117, gdzie dyskusja z dawniejszymi poglądami.

⁸² Tamże, s. 113–116, 130–139; J. Spors, *Początki brandenburskiego zwierzchnictwa lennego nad Pomorzem Zachodnim na tle rywalizacji o ziemie nad środkową Odrą i dolną Wartą w latach 1234–1261*, w: *Niemcy – Polska w średniowieczu. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Inst. Historii UAM w dniach 14–16 XI 1983 roku*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1986, s. 188–193; J. Petersohn, *Prawnopaństwowy stosunek Pomorza Zachodniego do państw sąsiednich w okresie średniowiecza*, w: *Śląsk i Pomorze w historii stosunków polsko-niemieckich w średniowieczu. Materiały Konferencji Wspólnej Komisji Podręcznikowej PRL–RFN*, red. M. Biskup, Wrocław 1983, s. 103; D. Lucht, *Die Aussenpolitik Herzog Barnims I. von Pommern*, „Baltische Studien”, Neue Folge, 51, 1965, s. 20; tenże, *Herzog Wartislaw III. von Pommern*, „Baltische Studien”, Neue Folge, 53, 1967, s. 14, przyp. 20.

⁸³ J. Spors, *Geneza i początki*, s. 305–306; E. Rymar, *Barnim I*, s. 122–126.

Lata 30. XIII stanowiły zatem dla młodych książąt zachodniopomorskich okres bezustannej walki o zachowanie stanu posiadania w skomplikowanej sytuacji politycznej, w której do przejęcia zwierzchnictwa lennego nad ich państwem lub jego zachodnią częścią dążyli z jednej strony margrabiowie brandenburscy, a z drugiej – stale zaangażowani na zachód od Piany (Peene) królowie duńscy. W Księstwie Pomorskim z całą pewnością obserwowano wówczas proces tworzenia się herbów władców sąsiednich krajów: Brandenburgii, Danii, Meklemburgii, nie mówiąc już o herbie królów niemieckich i cesarzy rzymskich, od których książęta w sposób pośredni również byli zależni. Nie można mieć wątpliwości, że swój herb władcy Pomorza ukształtowali pod wpływem zwyczajów innych panujących, a nie wzorując się na napływowym rycerstwie niemieckim⁸⁴. Balansowanie pomiędzy głównymi pretendencjami do objęcia lub utrzymania zwierzchnictwa lennego nad Pomorzem powodowało zaś, że jednym z elementów dyplomatycznej rozgrywki mógł być odpowiedni znak, który symbolizowałby ich władzę. Gryf był zaś – tak jak napisał R.-G. Werlich – „pomysłem genialnym”, ponieważ – znów idąc tropem niemieckiego badacza – symbolizował roszczenia do samodzielności pomiędzy Orłem a Lwem. Jedyna różnica w stosunku do ustaleń R.-G. Werlicha tkwi w tym, że orłem nie był orzeł cesarski, ale orzeł brandenburski. Lew duński zaś w latach 30. XIII w. ciągle jeszcze pozostawał w politycznej grze o zachodnie części Pomorza.

Sam pomysł wyboru gryfa jako ikony łączącej w sobie zewnętrzne cechy orła i lwa mógł powstać oczywiście wcześniej. Nawet jeżeli pominiemy niepewnego gryfa na pieczęci Kazimierza II z lat 1191–1194, to niemal pewny gryf Bogusława II z 1214 r. też pojawia się w nieprzypadkowych okolicznościach politycznych związanych z chęcią zrzucenia zależności od Danii i pierwszą wyraźną próbą ataku ze strony brandenburskiej. Moment użycia pieczęci z Gryfem przez księcia ze starszej linii książęcej (Bogusława II) wydaje się zatem również dokonany świadomie. R.-G. Werlich, szukając wykształconych inicjatorów wprowadzenia gryfa na pieczęć księcia pomorskiego w latach 90. XX w., widział ich m.in. w osobach ówczesnego biskupa kamieńskiego Sygwina i kanonika kapituły kamieńskiej Konrada⁸⁵. Obaj stali na czele kamieńskiej diecezji także w 1214 r. Konrad już wtedy jako prepozyt kapituły w Kamieniu⁸⁶. W tym czasie sam Bogusław II, zagrożony tak ze strony duńskiej, jak i brandenburskiej, mógł wybrać na swą rycerską tarczę gryfa, łączącego w sobie cechy orła i lwa. Po 20 latach do tego symbolu powrócili synowie Bogusława II, Barnim I i Warcisław III. W sytuacji politycznej, w której się znaleźli, gryf był symbolem na tyle ekspresywnym, nośnym i sugestywnym, że trudno byłoby go zastąpić innym godłem. Już sama postać zewnętrzna tej heraldycznej hybrydy powodowała, że dla książąt zachodniopomorskich – w sytuacji zagrożenia ze strony brandenburskiego Orła i ciągłego niepokoju wobec dopiero co zrzuconego lennego zwierzchnictwa duńskiego Lwa – był to znak najdoskonalszy dla pokazania niezależności zarówno od Orła, jak i od Lwa⁸⁷. Takie znaczenie herbu książąt pomorskich dodatkowo podkreślała jeszcze symbolika samego gryfa, który w średniowieczu uznawany był m.in. za symbol siły, odwagi i czujności, ale przede wszystkim za strażnika skarbów⁸⁸. Być może ta symboliczna funkcja strażnika – w kontekście herbu książąt pomorskich: stróża niezależności księstwa – miała również wpływ na wybór książęcego godła, który z całą pewnością nie był przypadkowy. Idea gryfa jako książęcego godła, która zakiełkowała na przełomie XII i XIII w., rozkwitła w latach 30. i 40. XIII w. w herbie dynastii, która od XV w. sama zaczęła nazywać się Gryfitami⁸⁹.

⁸⁴ Tak sugeruje R. Gaziński, *Materiały*, s. 17 przyp. 23. Wydaje się jednak, że badacz ten nie rozumie „średniowiecznej gry symboli” i dlatego uznaje herb jedynie za znak ikoniczny, a nie za świadomie wybrany symbol dynastii panującej.

⁸⁵ R.-G. Werlich, *Początki*, s. 31.

⁸⁶ E. Rymar, *Biskupi, sufragani, wikariusze generalni kamieńscy z XII–XVII wieku. Rodowody, drogi kariery, chronologia*, w: tenże, *Biskupi – mnisi – reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamieńskiej*, Szczecin 2002, s. 16–18. R.-G. Werlich, *Początki*, s. 33, podkreśla, że wykształcony duchowny mógł być świadom symboliki gryfa. I należy się z tym zgodzić.

⁸⁷ Z podobną kontaminacją orła i lwa z powodów politycznych mamy do czynienia w drugiej połowie XIII w. w herbie książąt kujawskich, zob. Z. Piech, *Uwagi o genezie i symbolice herbu książąt kujawskich*, *St. Hist.*, 30, 1987, z. 2, s. 175–190.

⁸⁸ C. Tuczay, *Drache und Greif*, s. 190–197; S. Kobielus, *Bestiarium chrześcijańskie*, s. 108–113.

⁸⁹ Już wcześniej książąt pomorskich nazywał Gryfitami autor *Kroniki wielkopolskiej*, której znana redakcja pochodzi z końca XIII w., zob. M. L. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII wieku. Pochodzenie – genealogia – rozsiedlenie*, Wrocław 1993, s. 19, przyp. 63.

Why did the griffin become the Coat of Arms of the Duchy of Pomerania? The dukes of Western Pomerania between the eagle and the lion

Summary: This article examines the political reasons that may have led to the choice of a griffin as the heraldic animal of the Western Pomeranian ducal dynasty. The only convincing hypothesis on this matter is the one proposed by Ralf-Gunnar Werlich, who argued that the griffin was adopted in the 1190s as a symbol of the Western Pomeranian dynasty's independence from the Roman emperors and Danish kings. The article's author agrees that the griffin was indeed adopted as a symbol of independence from rulers who had the eagle and the lion on their coats of arms. However, she believes that this occurred only in the 1230s. To prove this hypothesis, an iconographic analysis was carried out on all the seals of the Western Pomeranian dukes, on which the griffin appeared. The results showed that both lines of the Western Pomeranian dukes used the griffin starting from around the mid-1230s. The political situation of the Duchy of Pomerania in this period was also analysed. It was concluded that the Western Pomeranian dukes, by choosing the griffin as their coat of arms, wanted to demonstrate their independence from the Brandenburg margraves, whose coat of arms in the early thirteenth century became the eagle, and from the Danish kings, whose coat of arms at around the same time was the lion.

Nota o autorce: Agnieszka Gut – dr hab., prof. US, pracuje w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Szczecińskiego. Prowadzi badania z zakresu dyplomatyki oraz sfragistyki i heraldyki dla obszaru historycznego Księstwa Pomorskiego oraz brandenbursko-pruskiej prowincji Pomorze, ze szczególnym uwzględnieniem społecznego i prawnego wymiaru wykorzystywania tych źródeł w przeszłości jako środków społecznej komunikacji.

Author: Agnieszka Gut – PhD hab., professor at the University of Szczecin, employee of the Institute of History at that university. Her academic interests encompass the fields of diplomatics, sphragistics, and heraldry, specifically for the historical Pomeranian Duchy and the Brandenburg-Prussian province of Pomerania, with a particular emphasis on the social and legal dimensions of using these sources as means of social communication in the past.

Instytut Historyczny
Uniwersytet Szczeciński
ul. Krakowska 71–79
71-017 Szczecin
e-mail: agnieszka.gut@usz.edu.pl

Bibliografia

Źródła drukowane

Codex Pommeraniae Diplomaticus, t. 1, wyd. K.F.W. Hasselbach, J.G.L. Kosegarten, F v. Medem, Greifswald 1843
Pommersches Urkundenbuch, t. 1, wyd. K. Conrad, wyd. 2, Köln–Wien 1970

Opracowania

Bartholdy N.G., *Das Löwenwappen der Waldemarer. Eine Hypothese der politischen Motivations des Dänenkönigs für Annahme der Löwenfigur in 12. Jahrhundert*, w: *Les Origines des Armoiries. Ite Colloque international d'héraldique*, Bressanone/Brixen, 5–9.X.1981, red. H. Pinoteau, M. Pastoureaux, M. Popoff, Paris 1983, s. 15–21
Beck L.F., *Wappen, Siegel und Wappensiegel. Vom Weg der Wappen in die Siegel weltlicher Landesherren (an ausgewählten Beispielen)*, „Kleeblatt. Zeitschrift für Heraldik und verwandte Wissenschaften”, 2013, z. 1, s. 76–94
Biewer L., *Die Geschichte des pommerschen Greifenwappens. Ein Beitrag zur Staatssymbolik in den neuen Bundesländern*, „Baltische Studien” NF, 79, 1993, s. 44–57
Bleisteiner C.D., *Der Doppeladler von Kaiser und Reich im Mittelalter. Imagination und Realität*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, 109, 2001, s. 4–52
Brzustowicz G., *Heraldyka książąt zachodniopomorskich*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 6 (35), 1991, z. 2, s. 109–117
Buske N., *Wappen, Farben und Hymnen des Landes Mecklenburg-Vorpommern*, Bremen 1993
Giese M., *Der Adler als kaiserliches Symbol in staufischer Zeit*, w: *Staufisches Kaisertum im 12. Jahrhundert. Konzepte, Netzwerke, politische Praxis*, red. S. Burkhardt, T. Metz, B. Schneidmüller, S. Weinfurter, Regensburg 2010, s. 323–360

- Gut A., *Formularz dokumentów ksiąg zachodniopomorskich do połowy XIV wieku*, Szczecin 2002
- Hauziński J., *Rywalizacja polityczno-gospodarcza w zachodniej strefie Bałtyku w X–XIV w.*, w: *Pomorze Słowiańskie i jego sąsiedzi X–XV w.*, red. J. Hauziński, Gdańsk 1995, s. 75–92
- Klössel-Luckhardt B., *Mittelalterliche Siegel des Urkundenfonds Walkenried bis zum Ende der Klosterzeit (um 1578)*, Göttingen 2017
- Kobielus S., *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Warszawa 2002
- Kryśkiewicz H., *Recepcja symbolu gryfa na Pomorzu Zachodnim*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 29 (58), 2014, z. 4, s. 33–67
- Piech Z., *Uwagi o genezie i symbolice herbu ksiąg kujawskich*, St. Hist., 30, 1987, z. 2, s. 175–190
- Rusakiewicz A., *Najdawniejsze godła ksiąg wschodniopomorskich: lilia i gryf*, w: *Biskupi, lennicy, żeglarze*, red. B. Śliwiński, Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza, t. 9, Gdańsk 2003, s. 147–187
- Rymar E., *Barnim I. Księżę Słowian na Pomorzu (ok. 1220/21–1278)*, Kraków 2022
- Rymar E., *Biskupi, sufragani, wikariusze generalni kamieńscy z XII–XVII wieku. Rodowody, drogi kariery, chronologia*, w: tenże, *Biskupi – mnisi – reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamieńskiej*, Szczecin 2002, s. 11–67
- Rymar E., *Księstwa zachodniopomorskie, zwłaszcza ich połąć zaodrzańska u schyłku dominacji duńskiej (1215–1223/28)*, w: *Scriptura, diploma, sigillum. Prace ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Bobowskiemu*, red. J. Zdrenka, J. Karczewska, Zielona Góra 2009, s. 323–340
- Rymar E., *Rodowód ksiąg pomorskich*, t. 1, Szczecin 1995
- Rymar E., *Wojny na Pomorzu Zachodnim i wojenne czyny Pomorzan poza Pomorzem XII – początek XVII wieku*, w: *Pomorze militarne XII–XXI wiek. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 27 listopada 2003 r. w Zamku Ksiąg Pomorskich*, red. K. Kozłowski, E. Rymar, Szczecin 2004, s. 133–174
- Scheibelreiter G., *Tiernamen und Wappenwesen*, Wien 1992
- Smoliński M., *Miroslawa – księżna pomorska, regentka i dyplomata*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015, s. 135–162
- Smoliński M., *Wends/Slavs/Pomeranians as Allies of the Margraves of Brandenburg in 1229. Voice in the Discussion on Political Alliances of the Rulers of West Pomerania in the 1220's*, „Studia Maritima”, 35, 2022, s. 5–39
- Spors J., *Geneza i początki brandenburskiego zwierzchnictwa lennego nad Pomorzem Zachodnim na tle rywalizacji o ziemię nad środkową Odrą i dolną Wartą w latach 1234–1261*, w: tenże, *Studia nad wczesnośredniowiecznymi dziejami Pomorza Zachodniego: XII – pierwsza połowa XIII wieku*, Słupsk 1988, s. 287–330
- Swane E., *Det danske rigsvåben og kongevåben: udvikling og anvendelse*, Odense 1994
- Tuczay C., *Drache und Greif – Symbole der Ambivalenz*, „Mediaevistik. Internationale Zeitschrift für Interdisziplinäre Mittelalterforschung”, 19, 2006, s. 169–211
- Werlich R.-G., *Początki pomorskiego herbu Gryfitów w ówczesnym kontekście politycznym i heraldycznym. Z okazji 800-lecia najstarszego przedstawienia obrazowego*, w: *Pod skrzydłami gryfa*, Szczecin 2014, s. 10–37
- Werlich R.-G., „...welches den Greifen führt...” – *Das Geschlecht der Herzöge von Pommern und seine heraldischen Herrschaftssymbole*, w: *Die Herzöge von Pommern. Zeugnisse der Herrschaft des Greifenhauses. Zum 100-jährigen Jubiläum der Historischen Kommission für Pommern*, red. N. Buske, J. Krüger, R.-G. Werlich, Wien–Köln–Weimar 2012, s. 163–254